

DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY DEMAND DIGNITY

ROVNOST DĚTÍ PŘED ŠKOLNÍ TABULÍ?

PŘEKÁŽKY PRO ROMSKÉ
ŽÁKY STÁLE TRVAJÍ

VZDĚLÁNÍ
JE LIDSKÉ PRÁVO

AMNESTY
INTERNATIONAL

„Tak oni vidí naše romské děti; pár testů a dají je na zvláštní školu...“

Matka chlapce studujícího na základní škole praktické, únor 2009

Romským dětem v České republice je upíráno rovné právo na vzdělání. Tato diskriminace se projevuje v různých podobách a má vážný dopad na kvalitu vzdělání, které děti dostávají. Mnoho romských dětí je posíláno do škol a tříd určených pro děti s „lehkým mentálním postižením“. Další jsou segregovány ve školách a třídách, které navštěvují téměř výhradně Romové. Dostávají zde méně kvalitní vzdělání. Tato nespravedlnost omezuje možnosti jejich dalšího vzdělávání, pracovních příležitostí, a tedy i možnost vykročit z bludného kruhu chudoby a marginalizace, ve kterém se Romové v České republice nacházejí.

ROZSUDEK EVROPSKÉHO SOUDU

Evropský soud pro lidská práva v listopadu 2007 rozhodl, že Česká republika diskriminovala romské děti tím, že je umístila do zvláštních škol (škol pro děti s „lehkým mentálním postižením“). Ty poskytují podprůměrné vzdělání. Česká vláda má na základě tohoto rozsudku povinnost přijmout nápravná opatření. Dva

roky poté však diskriminace stále pokračuje. Navzdory opatřením, která vláda učinila, oficiální výzkumy ukazují, že romské děti v českém školském systému stále nemají rovné šance. Tuto skutečnost potvrzuje i výzkum Amnesty International.

Nový školský zákon, který vstoupil v platnost v roce 2005, přejmenoval zvláštní školy na „základní školy praktické“. Systém, podle něhož jsou děti do těchto škol umisťovány a kde se učí podle omezeného vzdělávacího programu, však zůstává v zásadě nezměněn. Tyto školy i nadále navštěvuje neúměrně vysoké množství romských dětí. V některých oblastech tvoří romské děti více než osmdesát procent žáků základních škol praktických. Vláda uznala, že podíl romských žáků na těchto školách výrazně přesahuje průměrné množství dětí s mentálním postižením v jakékoli populaci. Praktické školy však představují jen jednu stranu problému, druhou najdeme přímo na běžných základních školách. A to tam, kde jsou romské děti přesouvány do segregovaných tříd pro žáky s „lehkým mentálním postižením“.

Amnesty International provedla svou případovou studii v Ostravě. Právě tam v roce 1999 podalo osmnáct romských dětí žalobu kvůli diskriminaci. Případ se posléze dostal až k Evropskému soudu. Cílem výzkumu Amnesty International bylo tedy zjistit, zda se situace na ostravských školách změnila. V městské části, kterou Amnesty International navštívila, tvořily romské děti zhruba 75% žáků všech čtyř základních škol, které jsou zde v provozu. Tři jsou běžné základní školy, čtvrtá je základní školou praktickou. Podle dat poskytnutých Ústavem pro informace ve vzdělávání se 172 žáků těchto škol vzdělává ve třídách pro děti „lehkým mentálním postižením“. Celých 95% z těchto dětí tvoří romští žáci a žákyně.

Nerovným přístupem ke vzdělání však nejsou ohroženy jen děti, které chodí do škol s redukováným vzdělávacím programem. I na běžných základních školách se romští chlapci a dívky setkávají s řadou překážek, jedná se například o nedostatečnou podporu a nerovné zacházení vycházející z předsudků některých učitelů.

BĚŽNÉ ZÁKLADNÍ ŠKOLY

Systém běžných základních škol je nadále nedostatečně připraven a mnohdy i neochoten poskytovat potřebnou podporu pro vzdělávání žáků, kteří pocházejí z odlišného etnického a sociálního prostředí a mají rozdílné dovednosti. Potřeby těchto dětí, mezi které patří hodiny českého jazyka navíc, přípravné ročníky, nebo asistence při vyučování, vyplývají z jejich sociální situace a kulturního zázemí. Pokud tyto potřeby nejsou naplňovány, romské děti mnohdy nestačí ostatním. Učitelé se potom domnívají, že běžné školy nejsou pro tyto děti vhodným prostředím.

Romské děti jsou pak příliš často, bez ohledu na své schopnosti, označovány za žáky s „lehkým mentálním postižením“. To, že končí v základních školách praktických nebo ve speciálních třídách, je tedy výsledkem neschopnosti běžných školských zařízení vyhovět potřebám těchto dětí. Tato skutečnost navíc staví romské rodiče před velmi složitou volbu. Jsou si vědomi toho, že v běžných školách mohou být jejich děti ostrakizovány a diskriminovány. Zároveň

se domnívají, že v základních školách praktických, kde tvoří většinu žáků Romové, se jim patrně dostane kvalitnější péče učitelů i lepšího zacházení spolužáků, ale na druhou stranu získají podprůměrné vzdělání, které omezí jejich perspektivy.

„Existují pedagogové, kteří mají vůči romské komunitě předsudky (...). Já si myslím, že problém je v zakořeněném vnímání Romů jako něčeho cizího, nepřátelského, nečistého, zaostalého. Je to vnímání celé komunity coby lidí druhého řádu. A je to samozřejmě založeno na předsudku, někdy možná prohloubeného špatnou zkušeností, ale na předsudku, který se o těch komunitách traduje.“

Ředitelka neziskové organizace pracující s romskou komunitou, Ostrava, únor 2009

Výuka ve čtvrté třídě základní školy v Ostravě, která je navštěvovaná převážně neromskými dětmi, duben 2009.

„... jsme velmi homogenní společnost a nejsme připraveni pracovat s lidmi, kteří jsou jiní, tak, aby mohli uspět. Máme zákony, které ukládají respekt k odlišnosti, ale praxe je jiná.“

Ředitel Výzkumného ústavu pedagogického, únor 2009

TESTY NA UMÍSTĚNÍ ŽÁKA DO ZÁKLADNÍ ŠKOLY PRAKTICKÉ

„Rozhodnutí (poraden) jsou často kontroverzní. Jak já to vidím, jedná se o výraz jisté ideologie, nebo řekněme převládajícího názoru. Tento názor je zakryt a ospravedlněn něčím, co nazýváme vědou, ale věda to není. Je to začarovaný kruh.“

Odborník z Institutu pedagogicko-psychologického poradenství, únor 2009

Speciální vzdělávací potřeby žáků by měla identifikovat školská poradenská zařízení. Proces hodnocení těchto potřeb se za posledních deset let nijak významně nezměnil. Stále nebere v potaz sociální, kulturní a jazyková specifika romských dětí, zejména těch, které pocházejí ze znevýhodněného prostředí. Děti jsou například testovány na komunikační schopnosti, ale pro mnoho romských dětí nemusí být čeština jazykem, který doma užívají.

V případech, kterými se Amnesty International zabývala, byly některé děti opakovaně testovány v poradenských

zařízeních různých měst. V jednom městě u nich žádné postižení zjištěno nebylo, ale po přestěhování a opakovaném vyšetření v jiném městě poradna doporučila přesun dítěte na základní školu praktickou. Spolehlivost výsledků těchto testů je v mnoha případech nejistá. Při procesu testování je velký prostor pro subjektivitu pracovníka poradny. Ten umožňuje, aby vědomé i podvědomé předsudky ovlivnily nejen doporučení o umístění dítěte na školu, ale i rozhodnutí o tom, co je v nejlepším zájmu dítěte.

Dokud nebude diskriminaci v diagnostickém procesu věnována skutečná pozornost, budou romské děti i nadále nadprůměrně zastoupeny ve školách a třídách pro žáky s „lehkým mentálním postižením“.

ZÁKLADNÍ ŠKOLY PRAKTICKÉ

Ve srovnání se žáky běžných základních škol získávají žáci praktických škol nižší úroveň vzdělání, což omezuje možnosti jejich dalšího studia i zaměstnání.

Jak ukazuje již název, praktické školy se zaměřují praktické na rozvíjení „praktických dovedností“ a mezi školními plány obou typů škol je rozdíl zhruba dvou let. V běžné základní škole se například děti v první třídě naučí abecedu a počítat do stovky. Žáci praktických škol se však v první třídě učí počítat jen do deseti a abecedu se učí až do konce druhé třídy. Zákon sice absolventům základních škol praktických umožňuje pokračovat ve studiu na jakékoli střední škole, v praxi ale děti pokračují, pokud vůbec, nejčastěji na odborných učilištích. Úroveň jejich základního vzdělání totiž nedostačuje ke splnění přijímacích požadavků pro vyšší střední vzdělávání.

INFORMOVANÉ ROZHODNUTÍ RODIČŮ

S umístěním dítěte do základní školy praktické musí souhlasit rodiče. Na tento fakt se často poukazuje jako na důležitou ochranu před neoprávněným umístěním. Amnesty International však znepokojuje skutečnost, že romští rodiče se často rozhodnou umístit své dítě do základní

„DIAGNOSTICKÝ POBYT“

Než je žák oficiálně umístěn do základní školy praktické, může do ní být poslán na zkušební, neboli diagnostický, pobyt na dobu dvou až šesti měsíců. Po skončení této doby se definitivně rozhoduje, zda je dítě pro školu vhodné. Tento postup se používá tehdy, když výsledky testů nejsou jednoznačné a není jasné, zda dítě skutečně je mentálně postižené.

Definice diagnostického pobytu a podmínek jeho schvalování je vágní. V důsledku toho může být tento nástroj použit neoprávněně a bez potřebných záruk na ochranu nejlepšího zájmu dítěte. Amnesty International má informace o několika případech, kdy došlo ke schválení diagnostického pobytu bez předchozího řádného testování. Šlo pouze o doporučení učitelů nebo přání rodičů. Jakmile je dítě chybně umístěno do praktické školy, je pro něj velmi těžké vrátit se na běžnou základní školu, protože brzy začne být „pozadu“.

Ředitel jedné základní školy praktické sdělil Amnesty International, že romští rodiče ho často úpěnlivě prosí, aby jejich děti přijal, protože jsou na běžných základních školách diskriminovány. Nakonec děti přijímá dočasně, dříve než navštíví školské poradenské zařízení, které stanoví diagnózu. Do běžné školy se však vrátí jen malá část z nich.

školy praktické bez dostatku informací a v situaci, kdy jsou pod tlakem. Romští rodiče často neznají skutečné důsledky tohoto rozhodnutí pro budoucí život dítěte. Předsudky, s nimiž se romské děti musí vyrovnávat na běžných školách, a nedostatečná podpora učitelů vedou k tomu, že si rodiče myslí, že dětem bude lépe, když získají horší vzdělání, ale v přátelštějším prostředí.

Změna názvu „zvláštních škol“ v roce 2005 a přítomnost slova „základní“ v názvu nových „základních škol praktických“ může rodiče zmást. Myslí si potom, že jejich dítě získává standardní základní vzdělání.

Někteří rodiče si uvědomují, že absolvování základní školy praktické snižuje možnosti dalšího vzdělávání jejich dětí a v podstatě jim nechává pouze možnost se vyučit. Uvědomují si také, že jejich děti jsou dostatečně inteligentní a na základní školu praktickou nepatří. Pro mnoho rodičů je však tento fakt nepodstatný. Obávají se, že jejich děti budou diskriminovány ve všech oblastech svého života, a proto nevěří, že by jim lepší vzdělání mohlo přinést nějaké výhody.

V PASTI NEDOSTATEČNÉHO VZDĚLÁNÍ

Jakmile se dítě dostane do školy nebo do třídy pro děti s „lehkým mentálním postižením“, je pro něj velmi těžké vrátit se do systému běžného vzdělávání. Zákon nevyžaduje pravidelné opakování testů; to se provádí pouze na žádost rodičů. Pro těch několik málo dětí, které se do běžné základní školy vrátí, je přechod velmi náročný. Vzhledem k zjednodušenému kurikulu, podle kterého se učily, musí po návratu hodně dohánět a běžné základní školy většinou těmto dětem neposkytují žádnou pomoc ani podporu.

Ústřední i regionální školské úřady si uvědomují, že v minulých letech došlo k velkému množství nesprávných umístění dětí do škol a že tato praxe stále pokračuje. Přesto však nijak systematicky nezjišťují, které romské děti byly do praktické školy nebo třídy pro děti s „lehkým mentálním postižením“ umístěny neoprávněně, ani se nesnaží o jejich opětovnou integraci do systému běžného školství. Obojí je však nutné, aby se napravily chyby způsobené

Vpravo: Dívky nacvičují na “romské” základní škole v Ostravě na oslavu Mezinárodního dne Romů, duben 2009.

Uprostřed: Kresba romského žáka/ romské žákyně základní školy praktické v Ostravě na téma:

Čím bych chtěl/chtěla být, až vyrostu.

Vpravo dole: Romští žáci a žákyně prvního stupně základní školy praktické v Ostravě, únor 2009.

© Amnesty International

nevhodnými postupy při testování a také souhlasem romských rodičů s umístěním dětí do škol, které neodpovídají jejich skutečným schopnostem.

Největší část odpovědnosti za chybná rozhodnutí, která se často kladou za vinu romským rodičům, však patří státu, který nedokázal odstranit diskriminaci zakotvenou ve školském systému. Ta totiž přispívá k vyloučení a chudobě, v nichž se mnoho Romů nachází. Povinností české vlády je jednat v „nejlepším zájmu dítěte“ a úspěšně začlenit romské děti do běžného vzdělávání. Této zodpovědnosti se nemůže vzdát na základě skutečných nebo domnělých pochybení rodičů.

SEGREGACE

Segregace samozřejmě není oficiální vládní politikou, ve vzdělávání ale přetrvává díky existenci „romských“ základních škol a tříd. Jedná se o zařízení, která navštěvují pouze nebo převážně romské děti. Zde děti často získají horší vzdělání, protože učitelé mají vůči Romům zažitě předsudky a omezená očekávání, která z nich vyplývají.

Etnické složení škol, do kterých chodí převážně děti bydlící v jejich okolí, věrně odráží vzorce segregace bydlení v dané oblasti. Podle zákona mají rodiče právo rozhodnout se, do které školy své dítě přihlásí. Tato svoboda by měla teoreticky vést k odstranění školní segregace, protože romští rodiče mohou své děti přihlásit na jakoukoli školu. V praxi však tato možnost segregaci spíše usnadňuje, protože neromští rodiče často využívají neomezených možností zápisu do škol a odhlašují své děti pryč z institucí s vysokým nebo vzrůstajícím podílem romských žáků.

Mnoho učitelů, kteří pracují v „romských“ běžných základních školách, se staví proti segregaci. Vidí totiž, jaký má negativní vliv na motivaci dětí učit se a pokračovat ve studiu. Jsou však omezovali rolí, kterou v procesu umisťování dětí do škol hrají rodiče. Jedna učitelka k tomu řekla:

„Myslím si, že tohle (segregace) není dobrá alternativa, protože jsou v ghettu doma i ve škole. Nevidí zde žádné dobré příklady. Jsou tady segregováni devět let, pak se vrátí do svého ghettu a jsou zase segregováni - sociálně vyloučení.“

Učitelka na „romské“ základní škole v Ostravě, duben 2009

Romská matka z Ostravy se s Amnesty International podělila o názor, který má na segregaci svých dětí do romské školy: „Byla bych raději, aby moje děti chodily do školy s bílými dětmi. Teď jsou dohromady jen s romskými dětmi (...). Učí se jen romské kultuře. Vědí, jak se mají chovat mezi Romy, ale nemají zkušenost s bílými dětmi.“

PŘÍBĚH JEDENÁCTILETÉHO FRANTIŠKA

František je jedním z mála romských dětí, které v Ostravě navštěvují běžnou základní školu, kam chodí převážně neromští žáci. Když byl František ve čtvrté třídě, začal si jeho třídní učitel stěžovat, že je příliš „živý“. Poradil chlapcově matce Renatě, aby s Františkem navštívila pedagogicko-psychologickou poradnu. Tam chlapci doporučili čtyřměsíční „diagnostický pobyt“ na základní škole praktické.

Po čtyřech měsících doporučil ředitel praktické školy, aby se František vrátil na běžnou základní školu. Jeho studijní výsledky i chování byly tak dobré, že nebylo důvodu, aby pokračoval ve vzdělání na praktické škole, která vyučuje podle omezeného vzdělávacího programu.

Po návratu na základní školu jej podle slov matky třídní učitel vylučoval z kolektivních aktivit a trval na tom, aby se vrátil do praktické školy nebo šel na jinou základní školu, kam chodí převážně romské děti, a kde bude „mezi svými“. František kvůli zameškanému učivu během čtyřměsíčního diagnostického pobytu nezvládl závěrečné zkoušky a musel čtvrtou třídu opakovat. Noví spolužáci se mu smějí, protože vědí, že byl ve „zvláštní škole“. František už nyní nechce do školy chodit. Jeho matka se proto rozhodla přihlásit jej na jinou základní školu, ve které většinu žáků tvoří romské děti.

Faktická segregace romských dětí ve školách a třídách, které poskytují nižší úroveň vzdělání, je nejen průvodním jevem diskriminace v českém školském systému, ale i jedním z faktorů, které přispívají k přetrvávání netolerance a předsudků v české společnosti.

ZÁVĚR

Dosavadní kroky, které česká vláda učinila k vyřešení situace, nebyly dostatečné. Navíc nedošlo ke komplexnímu řešení hlavních příčin, které vedou k porušování práva romských dětí na vzdělání. Česká republika stále selhává při zajišťování tohoto práva romským dětem, omezuje je i v užívání mnoha dalších lidských práv, protože je udržuje v sociálním vyloučení a prohlubující se chudobě.

Česká republika je povinna uvést do praxe rozsudek Evropského soudu pro lidská práva a zajistit romským dětem možnost plně a bez diskriminace využívat práva na vzdělání. Ukončení segregace se musí stát prioritním cílem české vzdělávací politiky. Česká vláda musí okamžitě přijmout opatření, která zaručí plné začlenění romských dětí do běžných základních škol.

Amnesty International vyzývá Vládu České republiky, aby učinila všechny nutné kroky ke zrušení rasové diskriminace ve vzdělávání a ukončila tak závažné porušování práva romských dětí na vzdělání.

Vlevo: Asistent pedagoga pomáhá dívce ze sedmého ročníku „romské“ základní školy v Ostravě, duben 2009.

Titulní strana: Romské děti ve třetí třídě základní školy praktické v Ostravě, únor 2009.
© Amnesty International

DOPORUČENÍ

ČESKÉ ÚŘADY BY MĚLY UČINIT NÁSLEDUJÍCÍ KROKY:

- Ustavit moratorium na umísťování dětí do základních škol praktických a tříd pro děti s „lehkým mentálním postižením“. Moratorium by mělo být platné již pro školní rok 2010/11. Zároveň by měla proběhnout komplexní revize školského systému, která zhodnotí potřebu této kategorie škol a tříd vůbec.
- Sestavit a přijmout komplexní plán s jasně danými každoročními cíli a dostatečným podpůrným systémem, jenž povede k zastavení segregace romských dětí v českých školách.
- S okamžitou platností zajistit dostatečnou podporu všem dětem, které ji potřebují, aby se mohly aktivně zapojit do výuky a plně rozvíjet svůj potenciál v systému běžných základních škol.

- Zjistit, kteří žáci byli neoprávněně umístěni do základních škol praktických a zajistit jejich opětovnou integraci do běžných základních škol. Přijmout veškerá dostupná podpůrná opatření na usnadnění tohoto procesu.
- Zavést nápravná opatření, díky kterým budou moci rodiče i ostatní podávat stížnosti na diskriminační či nesprávné umístění dítěte do školy nebo třídy.
- Novelizovat školský zákon a příslušná nařízení tak, aby obsahovala jasnou a objektivně vymezenou definici kategorie sociálního znevýhodnění. Ta by měla sloužit pouze pro identifikaci dětí s cílem zajistit pro ně dočasná opatření, která podpoří jejich vzdělávání na běžné základní škole. Za žádných okolností nesmí toto kritérium vést k tomu, že bude dítě umístěno do třídy nebo školy určené pro děti s „lehkým mentálním postižením“.

- Zrušit opatření umožňující dočasné umísťování (diagnostický pobyt) dětí do základních škol praktických nebo do tříd pro děti s „lehkým mentálním postižením“.
- Systematicky vytvářet zvláštní opatření vedoucí k inkluzivnímu a rovnoprávnému vzdělávání, které se přizpůsobuje potřebám žáků, včetně adaptace jazykové a kulturní.
- Vytvořit informační programy zaměřené na romské rodiče, které jim přinesou fakta potřebná k volbě školy a zvýší tak mezi romskými rodiči povědomí o důsledcích umístění dítěte do základní školy praktické.

WWW.DEMANDDIGNITY.ORG

VZDĚLÁNÍ
JE LIDSKÉ PŘÁVO
AMNESTY
INTERNATIONAL

Amnesty International je globální hnutí 2,2 milionů lidí pocházejících z více než 150 zemí a regionů světa. Naším cílem je zastavit vážné porušování lidských práv.

Řídíme se vizí světa, ve kterém každý člověk požívá všechna lidská práva, která jsou zakotvena ve Všeobecné deklaraci lidských práv a dalších mezinárodních aktech o lidských právech.

Jsme nezávislí na jakékoli vládě, politické ideologii, ekonomickém zájmu či náboženství. Finance získáváme zejména prostřednictvím členských příspěvků a darů veřejnosti.

Leden 2010
Index: EUR 71/004/2009

Amnesty International
International Secretariat
Peter Benenson House
1 Easton Street
London WC1X 0DW
Velká Británie

www.amnesty.org